

Тема 14. Політика як міжнародний процес

План лекції

1. Політика та міжнародні відносини.
2. Зміст та принципи міжнародної політики.

При розгляді **першого питання** теми слід зазначити, що міжнародний фактор завжди відігравав важливу роль у внутрішньополітичних перетвореннях на різних етапах і практично у всіх країнах. Однак в умовах взаємозалежного світу, яким світове співтовариство стало зараз, значення цього фактора помітно зросло. Крім того, людство зіштовхнулося з низкою глобальних проблем, перебороти які поодинці просто неможливо. Природно, вплив міжнародних відносин (економічних, політичних, культурних і т.д.) на внутрішньополітичний розвиток не слід переоцінювати, оскільки воно далеко не завжди є вирішальним.

Дотепер політика розглядалася нами в границях національних держав, де її суб'єктами виступають особистості, соціальні групи (класи, шари), партії, рухи, що переслідують індивідуальні і групові інтереси. Однак незалежні держави не розвиваються у вакуумі, вони взаємодіють один з одним і виступають суб'єктами політики більш високого рівня – міжнародної.

На рівні міжнародної політики здійснюються національні і державні інтереси. У зв'язку з цим виникає потреба в урахуванні впливу не тільки економічних, соціальних і т.п., але і глобальних факторів на внутрішню політику держав. У сучасних умовах зростання ролі глобальних факторів міжнародної політики (накопичений потенціал ядерної, хімічної, бактеріологічної зброї масового знищення; екологічна, енергетична, продовольча проблеми; боротьба з міжнародним тероризмом і т.д.) гостро порушило питання про виживання і прогрес людства.

Ступінь взаємозв'язку і взаємовпливу різних держав у сучасному світі настільки великий, що жодна держава не може проводити свою політику без урахування інтересів світового співтовариства. Тим часом реалізація інтересів одних держав нерідко наштовхується на національні інтереси інших, що обумовлює виникнення міжнародних конфліктів, що вирішуються переважно за допомогою воєн. Сумно відомий афоризм "історія людства – це історія воєн" змушує задуматися над природою і змістом міжнародної політики, оскільки вона істотно впливає на внутрішню політику держав.

Перш ніж визначити природу міжнародної політики і її відмінності від внутрішньої, а також виявити характер їхнього взаємозв'язку, необхідно усвідомити, як співвідносяться поняття "*міжнародні відносини*" і "*міжнародна політика*".

Колись у теорії міжнародних відносин для позначення взаємодії між суверенними державами використовувалося поняття "зовнішня політика". Однак сьогодні світове співтовариство складається не тільки з незалежних держав, але і різних економічних, торгових, військових союзів, блоків і т.д., що склалися на двосторонній чи різнобічній основі. Крім них, на міжнародній арені активно діють Організація Об'єднаних Націй; міжнародні урядові і неурядові організації, а також спеціалізовані установи й організації, що займаються питаннями політики, соціального, економічного розвитку, проблемами роззброювання, безпеки. Усі вони виступають суб'єктами міжнародних відносин. Отже, **міжнародні відносини** представляють собою *систему економічних, політичних, соціальних, дипломатичних, правових, військових і культурних зв'язків і взаємодій, що виникають між суб'єктами світового співтовариства*.

Очевидно, що не усі взаємини між народами, державами, міжурядовими і неурядовими організаціями мають політичний характер. Однак у зв'язку з розширенням числа суб'єктів міжнародних відносин у політичній науці поряд з поняттям "зовнішня політика" почав використовуватися термін "міжнародна політика".

Міжнародна політика складає ядро міжнародних відносин і являє собою політичну діяльність суб'єктів міжнародного права (держав, міжурядових і неурядових організацій, союзів і т.д.), пов'язану з рішенням питань війни і миру, забезпечення загальної безпеки, охорони навколишнього середовища, подолання відсталості й убогості, голоду і хвороб. Таким чином, міжнародна політика спрямована на рішення питань виживання і прогресу людського співтовариства, вироблення механізмів узгодження інтересів суб'єктів світової політики, запобігання і вирішення глобальних і регіональних конфліктів, створення справедливого порядку у світі. Вона є важливим чинником стабільності і світу, розвитку рівноправності міжнародних відносин.

Далі необхідно звернути увагу на *природу міжнародної політики*. Аналіз цієї проблеми неможливий без з'ясування зв'язків зовнішньої і внутрішньої політики.

У сучасній політології існують принаймні три точки зору на проблему співвідношення внутрішньої і зовнішньої політики. Прихильники *першої точки зору*, як правило, ототожнюють їх. Так, професор Чиказького університету *Г. Моргентгау* стверджує, що сутність міжнародної політики ідентична політиці внутрішній. І внутрішня, і зовнішня політика є боротьбою за панування, що модифікується лише різними умовами, що складаються у внутрішній і міжнародній сферах.

Друга точка зору представлена роботами австрійського соціолога *Л. Гумпловича* (1833-1909), який вважав, що зовнішня політика визначає внутрішню. На основі визнання боротьби за існування головним фактором соціального життя *Л. Гумплович* сформулював систему законів міжнародної політики, серед яких найважливіший – закон постійної боротьби між сусідніми державами через прикордонну лінію. З цього основного закону він вивів і другий, який полягає в тому, що будь-яка держава повинна перешкоджати посиленню могутності сусіда і піклуватися про політичну рівновагу. Крім того, будь-яка держава прагне до вигідних придбань, наприклад, одержати вихід до моря як засобу придбання морської могутності. Нарешті, зміст третього закону виражається в тому, що внутрішня політика повинна бути підпорядкована цілям нарощування військової сили, за допомогою якої забезпечуються ресурси для виживання держави.

Третя точка зору на проблему співвідношення внутрішньої і зовнішньої політики представлена марксизмом, відповідно до якого зовнішня політика визначається внутрішньою і є відображенням і продовженням внутрішніх суспільних відносин. Зміст останніх обумовлений пануючими в суспільстві економічними відносинами й інтересами правлячих класів.

Очевидно, що в кожній із представлених точок зору існує раціональне зерно. Однак зазначимо, що реальне домінування зовнішньої чи внутрішньої політики залежить у кожному випадку від конкретно-історичних обставин.

Сутність міжнародної політики також по-різному розуміється в політичній науці. Так, прихильники "силової" концепції зводять політику до боротьби за панування. "Сила" як початок політики, на думку вченого, органічно впливає з внутрішньовластивого людині прагнення домінувати, панувати. Цей початок визначає і поведінку держав. При цьому саму політичну силу *Г. Моргентгау* класифікує як психологічне явище: політична сила (панування) – це психологічні відносини між тими, хто нею володіє, і тими, хто відчуває вплив. Однак представляється, що важливе значення психологічного фактора в міжнародній політиці прихильники даного підходу все-таки явно перебільшують.

Іншим, дуже розповсюдженим є твердження про біологічну природу міжнародної політики. "Неминучість" політичної агресивності держав автори подібних тверджень обґрунтовують "уродженою агресивністю" людини, "природний інстинкт" якого – "убивати за допомогою зброї". За зауваженням сучасного французького вченого *Г. Бутуля*, міжнародний авторитет держави вимірюється її здатністю завдати шкоди.

Психологічним і біологічним трактуванням сутності міжнародної політики протистоїть розуміння її як суспільного явища, обумовленого впливом на нього

економічних, соціальних, культурних і інших факторів. Однак забувати про значення психологічних, особистісних початків у міжнародній політиці, звичайно ж, не слід.

Цілі міжнародної політики всякий раз визначаються специфічним контекстом конкретно-історичної ситуації, у якій знаходиться співтовариство, а також характером відносин, що існують між державами. Тією ж мірою, у який зовнішні фактори впливають на умови життя конкретної держави, вони визначають і зміст міжнародної політики.

В сучасних умовах зростає вплив на внутрішні суспільні відносини таких факторів, як енергетична і сировинна проблеми; розрив, що підсилюється, у рівні життя промислово розвинутих і відсталих країн; поширення ядерної зброї на нові країни; загострення глобальних проблем; ріст міжнародного тероризму і т.д.

У **другому питанні** даної теми слід уважно дослідити зміст і принципи міжнародної політики. Зміст міжнародної політики неможливо розкрити без аналізу національного інтересу. Справді, що рухає діяльністю держави на міжнародній арені, в ім'я чого вона вступає у взаємини з іншими країнами? У політиці завжди виражаються загальнозначущі чи групові інтереси, а в міжнародній політиці – переважно національні інтереси.

Національний інтерес являє собою усвідомлення і відображення в діяльності його лідерів корінних потреб національної держави. Ці потреби виражаються в забезпеченні національної безпеки й умов для самозбереження і розвитку суспільства. Концепція "національного інтересу" була розроблена Г. Моргентгау. Він визначив поняття інтересу за допомогою категорій влади. У його концепції поняття національного інтересу складається з трьох елементів: 1) природи інтересу, що повинний бути захищений; 2) політичного оточення, у якому діє інтерес; 3) раціональної необхідності, що обмежує вибір цілей і засобів для всіх суб'єктів міжнародної політики.

Зовнішня політика незалежної держави, на думку Г. Моргентгау, повинна спиратися на фізичну, політичну і культурну реальність, що допомагає усвідомити природу і сутність національного інтересу. Такою реальністю виступає нація. Усі нації світу на міжнародній арені прагнуть до задоволення своєї першочергової потреби, а саме – потреби фізичного виживання. У розділеному на блоки, союзи і т.д. світі, де не припиняється боротьба за владу і ресурси, усі нації прагнуть до захисту своєї фізичної, політичної і культурної ідентичності перед особою вторгнення ззовні.

Імовірно, це твердження було актуальним для часів "холодної війни", коли світове співтовариство було розділено на два конфронтуючі табори: соціалістичний і капіталістичний. У сучасному світі, де з „холодною війною” начебто б покінчено, а країни в силу різних причин стають усе більш взаємозалежними, їхнє виживання і розвиток може бути забезпечений лише за умови всебічного співробітництва і взаємодії. Будь-яка держава, здійснюючи власний національний інтерес, повинна поважати і враховувати інтереси інших держав, лише тоді вона може не тільки забезпечити власну безпеку, але і не порушити безпеку інших держав.

В сучасних умовах, коли зберігається небезпека ядерної війни, національна безпека є невід'ємною частиною *загальної безпеки*. Донедавна загальна безпека ґрунтувалася на принципах "стримування шляхом лякання", конфронтації і протистояння ядерних держав (СРСР, США, Франції, Великобританії, Китаю). Але справді загальну безпеку неможливо забезпечити за рахунок обмеження інтересів яких-небудь держав, її можна досягти лише на принципах партнерства і співробітництва. Поворотним пунктом у формуванні нової системи загальної безпеки стало визнання світовим співтовариством неможливості перемоги і виживання у світовій ядерній війні.

Окремо в даному питанні необхідно зупинитися на характеристиці особливостей та нових тенденцій розвитку сучасних міжнародних відносин.

Сучасні міжнародні відносини знаходяться в стані переходу від конфронтації і протистояння, заснованих на ядерному стримуванні, до нового світового порядку, що спирається на партнерство і співробітництво в ім'я миру. Однак здійснити цей поворот на

практиці дуже важко. Нові механізми, що змогли б забезпечити стабільність і загальну безпеку, тільки формуються. Ще зберігаються недовіра і забобони у відносинах недавніх "ворогів", а тепер партнерів. Значні кошти продовжують витрачатися на гонку озброєння.

Сучасний етап міжнародних відносин характеризується наростаючим взаємозв'язком і взаємозалежністю учасників світового співтовариства. Це обумовлено тим, що прогрес і виживання людства можна забезпечити тільки спільними зусиллями всіх держав. Глобальні проблеми, що стали перед людством (запобігання ядерної війни, припинення гонки озброєння, мирне вирішення міждержавних і міжнаціональних збройних конфліктів; подолання убогості, економічної і культурної відсталості, вирішення енергетичної, сировинної і продовольчої криз; створення здорового середовища існування людини і т.д.), можна вирішити, лише об'єднавши можливості і ресурси усього світового співтовариства.

Новий світовий порядок формується на основі таких принципів, як демократизація, демілітаризація, гуманізація партнерських відносин, незалежно від можливостей і розмірів конкретної держави.

Від того, як будуть складатися міжнародні відносини в найближчі роки, багато в чому залежить те, яким буде світ у XXI столітті. З цієї причини вчені прагнуть розкрити особливості сучасного стану і розвитку міжнародних відносин, щоб виявити нові тенденції їхніх змін.

Так, сучасні американські вчені *М. Зінгер* і *А. Вілдавський* відзначають розділення світу на дві частини – зони миру, добробуту і демократії і зони війни, шумування і розвитку. Більшість людей, на думку авторів, проживає в зонах шумування, у яких переважають бідність, анархія і тиранія.

У зони миру, добробуту і демократії входять 25 країн: країни Західної Європи, США, Канада, Японія, Австралія і Нова Зеландія. У них проживає 15% населення земної кулі. У цих зонах переважають багаті демократії, у яких рівень життя пересічних громадян за історичними мірками дуже високий (від 10 тис. до 30 тис. дол. річного душевого споживання валового національного продукту), а тривалість життя – не менше 74 років. Такого добробуту країна може домогтися тільки завдяки наявності якісної наукомісткої економіки.

Не з усіма доводами авторів даної концепції можна погодитися беззастережно. Так, варто визнати, що багатство, демократія і мир нерозривно зв'язані один з одним. Хоча з цього правила є виключення. Досить помітити, що у світі мається 8 країн, багатих нафтою (це країни Перської затоки) з населенням по 1 млн. у кожній. Їх називають "багатими", але їхнє багатство не зв'язане з високою продуктивністю праці їхнього населення, воно не асоціюється з демократією. І навпаки, півдужини малих країн світу, що стали багатими не маючи нафти чи інших природних копалин, є демократичними.

Альтернативна точка зору на розвиток сучасних міжнародних відносин представлена американським соціологом *Ф. Фукуямой*, автором концепції "кінця історії". Він вважає, що в XXI столітті світ буде розділеним на дві частини: розвинутий "центр" і навіки відсталу "периферію". Природно, "центр" представляє промислово розвинуті країни Заходу, а відсталу "периферію" – держави Африки, Азії, Латинської Америки, республіки колишнього СРСР і країни Сходу.

Тим самим *Ф. Фукуяма* намагається довести незаперечні, з його погляду, переваги країн ліберальної цивілізації, їх монопольні права "робити історію". Задача "периферії" – поставляти "центру" енергоносії і виступати як смітник для отрутих відходів. В обмін на це розвинуті країни будуть представляти відсталим державам гуманітарну допомогу. Таким чином, на думку *Ф. Фукуяма*, буде досягатися стабільність міжнародних відносин.

Представляється, що *Ф. Фукуяма* переоцінює рівень розвитку і ступінь інтегрованості західних країн. Багато в чому їх інтегрованість і згуртованість були обумовлені наявністю загального ворога в особі соціалістичних країн. Боротьба з комуністичною загрозою змушувала західні країни забувати про розбіжності у власному

таборі, наприклад, про протиріччя між Західною Європою і США, США і Японією і т.д. Тепер, коли "загального ворога" уже нема, що може відігравати роль об'єднуючого початку і стимулу для розвитку західних країн. На це питання автору сьогодні дати відповідь непросто.

План семінарського заняття

1. *Міжнародні відносини та міжнародна політика: природа та співвідношення.*
2. *Засади та зміст міжнародної політики.*
3. *Особливості та тенденції розвитку сучасних міжнародних відносин.*

Література

- Аппатов С.П. Новое политическое мышление и современные международные отношения: анализ современной политологии. – Одесса, 1991.
- Мироненко А.Н. Проблемы ядерного века и пути их решения. – К., 1989.
- Основные сведения об Организации Объединенных Наций. – М., 1995.
- Печчеи А. Человеческие качества. – М., 1990.
- Права людини. Міжнародні договори України. – К., 1992.
- Рябов С.Г. Теорія міжнародної політики // Політологічні читання. – 1995 – № 1.
- Україна на міжнародній арені. Збірник документів і матеріалів 1986-1990 рр. – К., 1993.
- Хантінгтон С. Зіткнення цивілізацій // Філософська і соціологічна думка. – 1996 – № 1-2.
- Циганков П.А. Міжнародні відносини як особливий різновид суспільних відносин // Політологічні читання. – 1992. – № 2.
- Ясперс К. Будущий мировой порядок // Век XX и мир. – 1990. – № 9.
- Горбулін В. Національна безпека України та міжнародна безпека // Політична думка. – 1997. – № 1.
- Кириченко В. Національні інтереси: баланс компромісів, синтез доцільності // Віче. – 1992. – № 9.
- Концепція національної безпеки України // Розбудова держави. – 1997. – № 4.
- Кудряченко А. Головні засади зовнішньої політики України // Віче. – 1996. – № 8.
- Литвиненко О. Інформаційна безпека – складова національного суверенітету // Політика і час. – 1997. – № 4.
- Лісіцин Е.М. Проблеми європейської безпеки // Спостерігач. – 1894. – № 2.
- Національна безпека України: історія і сучасність. – К., 1993.
- Нова Україна в новій Європі // Політика і час. – 1992. – № 2.
- Основні напрями зовнішньої політики України // Політика і час. – 1993. – № 11.
- Пирожков С. Національні інтереси України: концепція безпеки і сучасні реалії геополітичної ситуації в Європі // Віче. – 1992. – № 11.
- Удовенко Г.Й. Завдання зовнішньополітичної служби України на сучасному етапі // Політика і час. – 1995. – № 8.
- Україна і Росія в новому геополітичному просторі: аспекти взаємовідносин // Віче. – 1995. – № 7.
- Абульханова-Славская К.А. Стратегия жизни. – М., 1991.
- Алтухов В. Философия многомерного мира // Общественные науки и современность. – 1992. – № 1.
- Леснер П. Парадокси розвитку світового співтовариства // Політична думка. – 1996. – № 3-4.
- Балабаева З.В. Идеология социального глобализма. Критический анализ доктрины Римского клуба. – К., 1989.

- Белл Д. Третья технологическая революция и ее возможные социальноэкономические последствия. – М., 1990.
- Бунге М. Холотехнодемократия: альтернатива капитализму и социализму // Вопросы философии. – 1994. – № 6.
- Вебер А.Б. Быть или не быть... Глобальное управление как мировая проблема // Международная экономика и международные отношения. – 1993. – № 4.
- Гаджиев К.С. Конец евроцентристского мира и новая конфигурация геополитических сил. – М., 1993.
- Глобальные проблемы и общечеловеческие ценности. – М., 1990.
- Косолапов Н.А. Международная безопасность и глобальный политический процесс // Международная экономика и международные отношения. – 1992. – № 12.
- Красильщиков В. Ориентиры грядущего. Постиндустриальное общество и парадоксы истории // Общественные науки и современность. – 1993. – № 2.
- Мир XXI века и христианская традиция // Вопросы философии. – 1993. – № 8.
- Моисеев Н.Н. Человек и неосфера. – М., 1990.
- Павленко Ю. Три підходи до розуміння світового історичного процесу // Політична думка. – 1997. – № 1.
- Пахомов Ю. Цивілізаційні виклики і сучасна Україна // Політична думка. – 1997. – № 1.
- Урсул Л.Д. Путь в неосферу. Концепция выживания и устойчивого развития цивилизации. – М., 1993.
- Франк А.Г. Смещение мировых центров с Востока на Запад // Латинская Америка. – 1993. – № 2.
- Видрін Д., Табачник Д. Україна на порозі XXI ст. Політичний аналіз. – К., 1995.
- Гончаренко О. Поширення НАТО і Україна // Економічний часопис. – 1997. – № 4.
- Грищенко Т. Геостратегія постбіоплярності (Сучасні американські концепції та Україна) // Політична думка. – 1997. – № 1.
- Деркач Л., Веретенников С., Ермолаев А. Бесконечно длящееся настоящее. Украина: четыре года пути. – К., 1995.
- Кононенко С. Новітня великодержавність // Політична думка. – 1997. – № 1.
- Кудряченко А.І. Східна Європа на шляху змін. – К., 1990.
- Кудряченко А.І. Європейська політика ФРН (1970-1991 рр.). – К., 1996.
- Політологія посткомунізму: політичний аналіз посткомуністичних суспільств. – К., 1995.
- Сікора І. Геополітична легітимація ролі України в новому світовому порядку // Політологічні читання. – 1994. – № 1.
- Україна та міжнародне співтовариство // Політична думка. – 1993. – № 1.
- Українська державність у XX ст. і історико-політичний аналіз. – К., 1996.
- Шпорлюк Р. Російське питання й імперська експансія // Політична думка. – 1996. – № 3-4.
- Декларація прав національностей України // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 53.
- Декларація про державний суверенітет України // Нове законодавство України. – 1992. – Вип. 1.
- Закон України про національні меншини в Україні // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 36.
- Конституція (Основний закон) України. – К., 1996.
- Алтухов В. Политика и видение будущего // Общественные науки и современность. – 1992. – № 3.
- Барко В. Соціальний розвиток та політичний прогрес: чи прийшов час зміни пріоритетів? // Розбудова держави. – 1993. – № 7.

- Бжезінський З. Україна повинна стати європейською державою // Сучасність. – 1992. – № 3.
- Бжезінський З. Сприяти консолідації геополітичного плюралізму в межах колишнього СРСР // Україна, Європа, Світ. – 1994. – № 8-11.
- Вочковський І. Життя нації: наука про націю та її життя // Дзвін. – 1997. – Січень. – С. 100.
- Гончаренко М. Життєвість національного // Сучасність. – 1993. – № 2.
- Грабенюк Г. Права нації чи права людини? // Державність. – 1993. – № 2.
- Денісов В. За стандартами міжнародного права // Політика і час. – 1992. – № 11, 12.
- Дробот Г. Противоречия и баланс сил в международных отношениях // Социально-политические науки. – 1991. – № 2.
- Камінський А. Вступ до міжнародних відносин. – Львів, 1995. – С. 42-69.
- Корш Ф. Про Українське національне відродження // Вісник Академії наук України. – 1993. – № 3.
- Кременюк В.А. Встановлення миру: світло і тіні сучасного умиротворення // США: економіка, політика, ідеологія. – 1997. – № 3. – С. 5-18.
- КухтаБ.Л. З історії української політичної думки. – К., 1994.
- Рахманінов Ю. Шанси глобальної безпеки в ХХ ст. // Міжнародне життя. – 1995. – № 11-12.
- Ротфельд А. Пошуки системи колективної безпеки // Міжнародне життя. – 1994. – № 10. – С. 54-64.
- Самая благородная наука: об основных понятиях международно-политической теории. – М.: Международные отношения, 1990.
- Удалов В. Баланс сил и баланс интересов // Международная жизнь. – 1990. – № 5.

Теми рефератів

1. *Безпека і майбутнє України.*
2. *Зовнішньополітичні орієнтири України.*
3. *Світовий політичний процес: зміст та особливості.*
4. *Проблеми інтеграції України в європейські структури.*

Завдання для самоперевірки і контролю

1. Як співвідносяться поняття "міжнародні відносини" і "міжнародна політика"?
2. Чим міжнародна політика відрізняється від інших видів політики: економічної, соціальної, демографічної, культурної і т.д.?
3. Чи всі відносини між державами мають політичний характер? У чому особливість міжнародних політичних відносин?
4. Який з підходів до визначення сутності міжнародної політики, на ваш погляд, більше відповідає істині: психологічний, біологічний чи соціальний? Аргументуйте свою відповідь.
5. Як ви думаєте, наскільки актуальним є розуміння національного інтересу, запропоноване Г. Моргентау?
6. Які фактори, на вашу думку, впливають на характер міжнародних відносин?
7. Який тип міжнародних відносин, на ваш погляд, склався сьогодні: відносини співробітництва чи відносини суперництва?
8. Як ви вважаєте, яким чином може досягатися "баланс сил" у міжнародних відносинах?
9. Чим, на ваш погляд, викликано падіння міжнародного авторитету Росії?

10. Як ви думаєте, які причини міждержавних конфліктів в сучасних умовах? Які міжнародні організації покликані попереджати і розв'язувати ці конфлікти?